

Milorad NIKČEVIĆ (Osijek)

Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje "Vojislav P. Nikčević"

Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera

UDK 811.163.4'344.2

FONEMI Š, Ž, 3, Ć, Đ U CRNOGORSKOM STANDARDNOM JEZIKU (Kritički osvrt na jedan prilog)*

Autor u ovom radu analitičko-kritički pobija stavove Draga Ćupića o dijalektalnome i nefonemskome karakteru glasova *š, ž, 3, ć i đ* zbog toga što navodno nemaju opozicija s glasovima *sj, zj, z, tj i dj*, o izvornoj srpskoj ijekavici i o Njegošu kao pjesniku srpskog jezika i naroda. Donoseći konkretne potvrde minimalnijeh parova za svaki od navedenih glasova ponaosob kao dokaz za njihovu fonemsku vrijednost, prihvata da su u srpskom jeziku dijalektalni i sekundarni, iz Crne Gore preseljenički u Srbiju, i stoga stilogeni, za razliku od njihove neutralne vrijednosti u crnogorskome standardnome jeziku. A ijekavica je izvorno crnogorska i dubrovačka (hrvatska), u crnogorskome i hrvatskome standardnom jeziku neutralna, a u srpskome ekavskom jeziku u Srbiji, opet kao preseljenička iz Crne Gore u nju, dijalektalna i kao takva stilski obilježena.

Dr. Drago Ćupić, visokokotirajući jezikoslovac u Srbiji rodom iz Crne Gore, dugogodišnji direktor Instituta za srpskohrvatski/srpski jezik SANU, objavio je rad *Ne postoji poseban crnogorski jezik*¹. U tome po obimu nevelikome radu s pretenzijama naučnoga karaktera, kao što se i iz njegova samog naslova vidi, pokušava se u cjelini i u pojedinostima osporiti

* Ovi rad je napisan prema *Pravopisu crnogorskog jezika* dr. sci. Vojislava Nikčevića, prvo izdanje, Biblioteka "Njegoševo pero". Izdavač Crnogorski PEN centar, Cetinje, 1997.

¹ Drago Ćupić-Egon Fekete-Bogdan Terzić, *Ne postoji poseban crnogorski jezik*, potpisan inicijalima (D. Ć.), *Slovo o jeziku*. Jezički poučnik. Knjiga druga, Partenon, Beograd, 2002, 21-25.

postojanje crnogorskoga jezika. Bez pretenzija da osporavam sve njegove nenaučne postavke u tome radu utemeljene na odavno već životno i naučno prevaziđenoj Vukovoj filološkoj i monogenetskoj teoriji o štokavcima kao Srbima/Srbohrvatima, čakavcima kao Hrvatima i kajkavcima kao Slovencima² na podlozi postojanja srpskoga/srpskohrvatskoga štokavskoga, hrvatskoga čakavskog i slovenskoga (slovenačkog) kajkavskog dijalekatskoga sistema³, koje su naučno osporili vodeći srpski jezikoslovci druge polovine XX. stoljeća, akademici Mihailo Stevanović⁴ i Pavle Ivić⁵,

² Vidi: Dr Vojislav Nikčević, *Karadžićevo filološko i monogenetsko štokavsko "srpstvo"* u knjizi *Crnogorski jezik*. Geneza, tipologija, razvoj, strukturne osobine, funkcije. Tom II (Od 1360. do 1995. godine), Matica crnogorska, Cetinje, 1997, 372-396.

³ (D. Č.), *Srpski jezik danas* u knjizi *Slovo o jeziku*, 13, doslovno tvrdi: *Reforma koju je Vuk izvršio zahvatila je i jezik Hrvata, naravno – voljom hrvatskih jezikoslovaca, pa su oni umesto svog autentičnog hrvatskog, tj. čakavskog jezičkog idioma i hrvatsko-slovenačkog kajkavskog uzeli za književni jezik štokavsko narečje, koje je izvorno srpsko, i kojim su se Srbi služili vekovima, ali su na njemu pisali i neki hrvatski pisci (osobito franjevci i Dubrovčani (koji su oduvek govorili i pisali srpski)). Čupić tako piše uprkos tome što Rikard Simeon, Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, I, A - O, Matica hrvatska, Zagreb, 1969, 509, za ikavski govor štokavskog narječja izričito kaže: Ikavski govori najveći dio Hrvata štokavaca i čakavaca, dok ga u Srba nema nikako. A Vojislav P. Nikčević, Štokavski dijasistem. Etnička i jezička osnova (Poseban otisak proširenoga referata s Međunarodnoga naučnoga skupa Jezici kao kulturni identiteti na prostoru bivšega srpskohrvatskog ili hrvatskosrpskog jezika). Izdavač Crnogorski PEN centar, Cetinje, 1998, tvrdi i dokazuje da je još od praotadžbinskoga vremena pa sve do početka XV. vijeka, do masovnijih seoba, srpski izvorno samo ekavski, crnogorski i dubrovački govor hrvatskoga jezika ijekavski, a bosanski i hrvatski štokavski jezik ikavski. Kako zapadnoštokavski može biti srpski jezik?!*

⁴ M. Stevanović, *Stanje jedinstva književnog jezika Srba i Hrvata i današnje stanje tog jedinstva*, Naš jezik. Nova serija. Knjiga XVIII, sv. 1-2, Beograd, 1970, 43, podvlači: *Potpuno nam je razumljivo što su Vukov članak Srbi svi i svuda, iz Kovčevića od 1849. i njegovo ubrajanje svih štokavaca u Srbe s pravom stvorili podozrenje kod Hrvata, i što je to kod njih izazvalo reakciju i otpore protivnika Vukove koncepcije književnog jezika, koja je ipak pobedila. Ali tome nije kriv Vuk, nego stanje nauke Vukova vremena. Srbi i danas na tome zasnivaju jezički imperijalizam.*

⁵ Pavle Ivić, *Pregled istorije srpskog jezika*, Celokupna dela Pavla Ivića, VIII. Priredio Aleksandar Mladenović, Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci – Novi Sad, 1998, 230-231, prihvata da je Vukovo gledište o štokavcima kao Srbima počivalo pre svega na romantičarskom poimanju jezika kao temelja narodnosti i na Vukovom odbijanju, sa pozicija obrazovanog Evropljanina i antiklerikalca, da se pomiri sa presudnom ulogom religije pri nacionalnom opredeljenju. Uz to se među Vukovim pobudama svakako nalazila i želja da se rašire granice srpstva. Danas je jasno da je Vuk bio u zabludi tražeći u jeziku merilo za razlikovanje Srba i Hrvata – završava akademik Pavle Ivić.

ovđe ću se najviše zadržati na nenaučnijem tvrdnjama Ćupićevim koje se tiču navodno nepostojanja crnogorskoga jezika zbog njegova dijalektalnoga karaktera u okviru "srpskoga/srpskohrvatskog" jezika i u vezi s njima o takvome, tj. tobože nefonemskome karakteru glasova š, ž, i 3. To utoliko prije kada se zna da sam o njima potanko govorio u referatu pročitano na Četvrtome naučnom skupu s međunarodnim sudjelovanjem *Istraživanje govora* Odjela za fonetiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu od 6. do 8. decembra 2001. godišta, objavljenome u zborniku radova s toga skupa⁶ i u knjizi *Filološke rasprave*⁷. Biće zbora i o glasovima ć i đ.

Dr. Drago Ćupić izjavljuje: *Insistiranje na "crnogorskom jeziku" intelektualci o kojima je reč zasnivaju ne na bitnim jezičkim osobinama, već na, po njihovom mišljenju, razlikovnim osobinama jezičkog izraza u odnosu na izraz u ostalim delovima srpskog jezika. Kada bi bile u pitanju kakve lingvističke razlike mimo dijalekatskih, njihove stavove ne bi trebalo osporavati, ali tih razlika nema, ne makar na nivou srpski jezik : jezik u Crnoj Gori. Oni razlike nalaze u dijalekatskim glasovima š, ž i 3 (spojeno izgovaranje dz) kao i delu leksike, tj. u rečniku.*

Što se upotrebe glasova š, ž i 3 tiče, treba napomenuti da se prvi od ovih glasova javljaju u svim ijekavskim govorima štokavskog narečja, dakle i kod muslimana i kod Hrvata štokavskog narečja, te prema tome ti glasovi ne mogu biti razlog za formiranje posebnog crnogorskog jezika. Jer, ti glasovi se javljaju svuda kod ijekavaca, ali oni ne čine tzv. foneme, tj. ne mogu biti nosilac značenja (kao, npr. t i p u rečima top i pop, budući da š postaje od s + j, a ž - od z + j: šekira je isto što i sjekira, predšednik isto što i predsjednik, izelica isto što i izjelica itd., dok se glas 3 javlja uglavnom, pod uticajem mletačkog dijalekta u primorskim krajevima i širenjem u unutrašnjosti (ali ne samo Crne Gore), a u nekim govorima istočne i južne Srbije taj glas je rezultat kontakata sa bugarskim i makedonskim dijalektima. Tako smo dobili dijalekatski izgovor bron3in od bronzin,

⁶ Viđi: Milorad Nikčević, *Glasovi, fonemi i grafemi š, ž, i 3 u crnogorskom jeziku i konavoskom/dubrovačkom govoru hrvatskoga jezika* (Sounds, Phonemes and Graphemes š, ž, i 3 in the Montenegrin Language and in the Konavle/Dubrovnik Dialect of the Croatian Language), Četvrti znanstveni skup s međunarodnim sudjelovanjem Istraživanja govora, Odsjek za fonetiku Filozofskog fakulteta & Odjel za fonetiku hrvatskog filološkog društva, Zagreb, od 6. do 8. prosinca, Zagreb, 2001, 32 /32.

⁷ Milorad Nikčević, *Glasovi, fonemi i grafemi Š, (š), Ž, (ž), 3, (3) u crnogorskom jeziku i konavoskom / dubrovačkom govoru hrvatskoga jezika* U knjizi *Filološke rasprave*. Interkulturalni kontekst, Podgorica, 2002, 233-251.

bižin od bizin i slično. Ovi glasovi nisu rašireni na celoj teritoriji srpskoga jezika, pa ih Vuk Karadžić u svojoj reformi jezika i pravopisa nije uzeo za književne, tj. nije ih mogao smatrati fonemima, jer u ijekavskim govorima, kao celini, imaju zamene koje se uklapaju u opšti fonetski sistem srpskog jezika. Druga glasovna pojava na koju se zagovornici “crnogorskog jezika” pozivaju jeste jotovanje, tj. spajanje glasova t i j i d i j što rezultira glasovima ć i đ, i to u pozicijama u rečima u kojima ovi glasovi imaju isto značenje, bilo da se odvojeno bilo da se sliveno izgovaraju: ćerati je isto što i tjerati, počera isto što i potjera, đevojka isto što i djevojka, đed isto što i djed i sl. I Vuk je dugo jotovao ove glasove, sve dok nije upoznao celinu srpskoga jezika, kada je video da nije svuda kao u Tršiću, jer se na većini prostora srpskoga jezika ovi glasovi ne slivaju, tj. ne jotuju se (21-22) – završava dr. Drago Ćupić.

Prije svega, pogledajmo što je prof. Dragoljub Majić pisao o glasovima *ś, ź, 3, ć i đ* prije oko sedamdeset godišta. Prvo konstatuje da su se u govoru našega kraja od izgubljenijeh glasova sačuvali *3, ś i ź*. Dobro je što je to uradio na vrijeme, kad su bili vrlo živi.

Po Majiću, glas *3 (dz)* se čuje u primjerima kao što su: *Burzan* ili *Borozan* (prezime, pored pravilnog *Burzan*), *3ano* (ime), *ob3ovina* (zova), *zanovijet* (biljka), *bron3in* (sud), *bizin* (pas), *3avole* (u podražavanju dečijeg govora) itd. Ovi glas se može čuti i na “našemu” primorju: *3inzula* (iglica) u Baru, *jezero* u Dubrovniku.

Glasovi *ś i ź* čuju se u primjerima kad je iza *s* i *z* je koje se nalazilo u položaju staroga “jata”: *šekira, seme, sever, šesti* itd. Ovde se izvršio novi proces staroga jotovanja. Naime, nastalo je podnavljanje staroga glasovnoga zakona, koji danas ne vrijedi (*sjediniti : nošen*, de je *š* nekad moralo biti meko). To podnavljanje staroga jotovanja vrši se skoro svuda po Crnoj Gori u slučajevima kad je, ne od staroga “jata”, kako piše D. Majić, već de se nalazi u poziciji “jata” iza *s* i *z*, isto kao i poslije *t* i *d*, te dobijamo *ś i ź*, kao što dobijamo *ć i đ*: *ćerati* od *tjerati*, *đevojka* od *djevojka*. Stapanje *tj u ć* i *dj u đ* od staroga **ѣ, ѧ** izvršilo se gotovo svuda na teritoriji (i)jekavskog dijalekta, osim u Dubrovniku i nekijem varošima Bosne i Hercegovine. Što se piše *djevojka* mjesto *đevojka*, *tjerati* umjesto *ćerati* i tome slično, to je uzakonio tvorac našega književnoga jezika Vuk Karadžić u svojem pravopisu, praveći na taj način koncesiju govorima u kojima nije izvršeno

ovo stapanje. Ali su današnji rezultati našega književnoga jezika već počeli pomalo odstupati od Vukovijeh regula, te svakako neće mnogo vremena proteći kad će se (i)jekavcima preporučiti da pišu *ć* i *đ* mjesto *tj* i *dj* onamo đe je iza *t* i *d* bilo **ѣ**. Slučaj sa *sj* i *zj* je drugi. Proces formiranja ovijeh glasova prema zakonu staroga jotovanja vrši se samo na teritoriji Crne Gore, tj. na nesrazmjerno manjemu reonu nego što je oblast (i)jekavštine – piše Dragoljub Majić⁸.

Prema tome, Dragoljub Majić je posve u pravu kad tvrdi da su glasovi *ś, ź, 3, ć* i *đ* starinske crte govora (=jezika) našega kraja, što će reći Crne Gore, iz vremena prije masovnijeh seoba stanovništva pred najezdom Turaka od početka XV. vijeka. Isto tako, tačna je i lokacija njihova prostiranja iz tog vremena: glas *3* je rasprostranjen na širem prostoru Crne Gore i Dubrovačke regije, glasovi *ć* i *đ* gotovo na cijeloj teritoriji ijekavskoga izgovora južnoga, centralnoga ili središnjega štokavskoga dijasistema, a *ś* i *ź* ne samo na teritoriji Crne Gore već i Dubrovačke regije. Fonemi *ś, ź, 3, ć* i *đ* prenešeni su seobama tamo đe ih danas smješta D. Ćupić, u Srbiju, Bosnu i Hercegovinu i u Hrvatsku. Stoga s pravom tvrdi da je Vuk Karadžić glasove *ś, ź* i *3*, kao naknadno unešene, sekundarne jezičke pojave, usljed maloga areala prostiranja kao živijeh organskih glasova, stranih preseljeničkijem sredinama, odstranio iz svojega standarda. A šire rasprostranjene glasove *ć* i *đ* u ijekavici prvobitno je kodifikovao i upotrebljavao kao standardne. Ali ih je tek 1839. godišta napuštio i umjesto *će, đe* (*ćerati, đevojka*) u standardni model uveo regresivne sekvence *tje, dje* (*tjerati, djevojka*) kao jezičke elemente dubrovačke i sarajevske gradske sredine⁹ zarad toga da bi u vještački “srpski/srpskohrvatski” kao jedinstveni jezik povezao sve “Srbe/Srbohrvate” u takođe jedinstveni narod i naciju kao vještačku tvorevinu.

Za dokaz standardnoga ranga i statusa fonema *ś, ź, 3, ć* i *đ* u crnogorskome jeziku značajna je činjenica da je još dr. Lazar Tomanović u drugoj polovini XIX. stoljeća saopštio jezičke i psihojezičke razloge za njihovu standardnu upotrebu u tome jeziku. Prvo je u polemici s izvanjcem, Jovanom Pavlovićem, Vojvođaninom, tražio da mu kao urednik *Crnogorke* dozvoli da piše *po eufoniji* (= fonološka zakonitost – M. N.), *koja vlada po*

⁸ Drag(oljub) Majić, *Starinske crte u govoru našega kraja*, Godišnjak nastavnika Podgoričke gimnazije, br. 4, knjiga IV, Podgorica, 1933, 18-19.

⁹ Miloš Okuka, *Vuk i Adelung* u knjizi *Ogledi o našem književnom jeziku*, “Univerzitetska riječ”, Nikšić, 1990, 12.

ovijem našijem stranama: da suglasnik *j* poslije zubnijeh suglasnika *d* i *t* zamjenjuje s *đ* i *ć* (*đe*, *đevojka*, *viđeti*, *lećeti*, *ćešiti* umjesto *gdje*, *djevojka*, *vidjeti*, *letjeti*, *tješiti*, da upotrebljava oblike *šutra*, *šeme*, *šekira* mjesto *sjutra*, *sjeme*, *sjekira*. U vezi s fonemom *š* u tijem primjerima, koji se u Hercegovini, a čini mu se i u Crnoj Gori, odista pak po njezinom primorju čuju, dr. L. Tomanović smatra da se u ćirilici može upotrebljavati *šj*, s tijem što suglasnik *j* treba da umekša fonem *š*, a u latinici bi se konačno mogao usvojiti grafem *ś*, jerbo ga i Budmani u *Grammatici della lingua serbo-croata* (Viena, 1867) upoređuje s poljskijem *ś*. Upotrebu svih tijeh fonema traži *sladost našega izgovora* – izjavljaju dr. Lazar Tomanović¹⁰.

Dr. L. Tomanović na drugome mjestu zahtijeva jedan znak za oni glas srednji između *š* i *s* stoga što se ne izgovara *sjeme*, *sjekira*, *sjutra*, *sjati*, niti pak *šjeme*, *šjekira*, *šjutra*, *šjati*, nego zacijelo srednjijem glasom. Osim toga, još takođe traži jedan grafem za oni glas između *ž* i *z*, da se može napisati kako se izgovaraju riječi *zjenica* (kao *ženica*), *izjesti* (kao *ížesti*) itd. Šljedbenici potpune eufonije se pitaju: zašto da ovu *sladost i ovo miloglasje srpskoga jezika ne uvedemo i u opšti književni jezik*? Ali im se odgovara: Daničić ne piše tako, pa tako ne valja pisati – dodaje dr. Lazar Tomanović¹¹. Sve te foneme je odbačio srpski jezik.

Već je postalo izvjesno još i to da književna štokavština ni u republikama koje imaju ijekavski govor kao književni, nema jotovanja tipa *đed*, *đevojka*, *ćerati*... pa ga nema ni u crnogorskome književnom idiomu, đe bi upravo ti likovi bili standardni da je standardizacija u crnogorskom išla normalnijem tokom¹².

Za razliku od dr. Draga Ćupića, poznati hrvatski stručnjak opšte lingvistike i sociolingvistike, prof. dr. Dubravko Škiljan podvlači: *Najbliži tome da se izdvoji kao poseban jezik nije hrvatski nego crnogorski – onog trenutka kada u svoj standardni jezik uvedu meko š i ž kao posebne foneme, koji će vjerojatno imati, što nije neophodno, i posebne grafičke znakove, oni će napraviti puno odlučniji korak nego što su sve promjene učinjene*

¹⁰ Dr. Vojislav Nikčević, *Crnogorski jezik*. Tom II, 498-503.

¹¹ Isto, 515.

¹² Stjepan Babić, *Štokavština i današnji književni idiomi na njoj utemeljeni*, Hrvatski dijalektološki zbornik, br. 7, Razred za filologiju, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1985, 14.

ovdje u svrhu razdvajanja jezika. Jer, to je nešto što čvrsto definira jezičnu strukturu, broj ili sistem fonema¹³.

Prof. dr. Rajka Bigović-Glušica s Filozofskog fakulteta u Nikšiću, koja je već prihvatila i argumentovano obrazložila postojanje crnogorskoga jezika sa stanovišta opšte lingvistike i sociolingvistike¹⁴, konstatuje da je upotreba pojedinih oblika s jotovanim okluzivima *d* i *t* u Crnoj Gori vrlo živa u savremenoj govornoj komunikaciji. Tako danas, uprkos višedecenijskijem pravopisnim propisivanjima, ne zna da li bi se moglo naći nekoga u Crnoj Gori ko upotrebljava oblik *djed* (radije će se posegnuti za ekavskom varijantom *deda*), već samo *ded*, *dedovina*, *prađedovski* i sl. Likovi s *dj* su u crnogorskom jeziku dijalektizmi.

Polazeći od prezentiranih činjenica, prof. dr. R. Bigović-Glušica ne izgleda nemogućijem da se nekim oblicima s izvršenijem jotovanjem suglasnika *d* i *t* prizna normativni karakter, makar, kao dubletne drugačice (varijante). U tu grupu primjera, tj. među oblike koji mogu dobiti književnu vrijednost, spadaju: *ded*, *de*, *devojka*, *dever*, *deca*, *neđelja*, *đetelina*, *kudelja*, *neviđelica*, *zađevica*, *izblijeđeti*, *stideći se*, *poluđeti*, *đeljati*, *ođesti*, *sjeđeti*, *vređeti*, *štedeti*¹⁵. To predlaže oprezno zbog oponenata.

I, naposljetku, da navedem i riječi znamenitoga crnogorskog književnika Mirka Kovača, nastanjenog u Hrvatskoj: *Sada već mnogi crnogorski intelektualci i jezikoslovci tvrde da je na njihovu izvoru izgrađen srpski i hrvatski štokavski sustav, a da sami nemaju naziv za svoj crnogorski jezik koji pripada općestokavskom standardu, ali s uočljivim razlikama nego što je to slučaj kod drugih. Jer Crnogorci ne bi bili to što su kad ne bi imali barem slovo više, pa su tako u Crnogorski pravopis dr. sci. Vojislava Nikčevića, odličnog lingvista, pridodali slova š (šeme, šekira), ž (ižesti), 3 (bron3in). Ako takva slova mogu imati Poljaci, mogu i Crnogorci, to prije što je Polablje prapostojbina Crnogoraca. Nema nikakvih razloga da crnogorska djeca u školama uče srpski jezik, inače siromašniji za tri*

¹³ Tatjana Tagirov, *Moć jezika*. Intervju: Dubravko Škiljan, lingvista, Vreme, 304, Beograd, 17. avgust 1996, 41.

¹⁴ Rajka Glušica, *Oko jezika i povodom njega*, Vaspitanje i obrazovanje, br. 1, Podgorica, 2004, 9-20.

¹⁵ Rajka Bigović-Glušica, *Neka kolebanja u našim pravopisnim priručnicima u odnosu na ijekavsku normu*, Treći lingvistički skup "Boškovićeve dani". Radovi sa naučnog skupa Podgorica, 10. i 11. oktobar 1995, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. Naučni skupovi. Knjiga 42. Odjeljenje umjetnosti. Knjiga 14, Podgorica, 1997, 254.

*slova, čak i da je na djelu srpska okupacija, a nije, jer Crnogorci nikad nisu u svojoj povijesti bili pod okupacijom, a to što je Njegoš pjevao: odža riče na ravnom Cetinju, samo je metafora i pjesnička sloboda*¹⁶.

Neshvatljivo je kako dr. Drago Ćupić može tvrditi da glasovi *ś, ź, 3, ć i đ* nijesu fonemi zato što kao takvi nemaju razlikovnu vrijednost u odnosu na svoje opozicione parove *sj, zj, z, tj i dj*. On bi morao znati da fonemi, koji se u govoru predstavljaju glasovima, ulaze u fonološke opozicije ili opreke. *Fonološka opozicija* je razlika između dva ili više fonema koja služi za razlikovanje riječi. Ako se dvije riječi razlikuju samo po određena dva glasa, znači da je zbor o glasovima što pripadaju dvama fonemima. Dvije riječi, koje se međusobno razlikuju samo jednjem odsečkom, a svi su im ostali elementi isti, tj. drugi odsecci i akcenatska ili naglasna svojstva, zovu se *minimalni par*¹⁷. Po njima se određuju fonemi.

¹⁶ Mirko Kovač, *Crna Gora u boj kreće*, Lučindan, glas Crnogorske pravoslavne crkve, br. 12, Cetinje, na Petrovdan 2004, 12.

¹⁷ Eugenija Barić - Mijo Lončarić - Dragica Malić - Slavko Pavešić - Mirko Peti - Vesna Zečević - Marija Znika, *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb, 1995, 53. Posve različito od Draga Ćupića, akademik SANU Ivan Klajn, *Ne bih se usudio da predajem "crnogorski" jezik*, Dan, Podgorica, 24. IX. 2004, 36, izričito tvrdi: *Glavni pobornik ideje o crnogorskom jeziku je čovjek koji uopšte nije lingvista, i koji ne zna razliku između dijalekta i standardnog jezika. Zato on tvrdi kako crnogorski navodno ima 33 foneme naspram 30 u srpskom, iako te tri dodatne foneme postoje isključivo u dijalektima*. Vrlo je zanimljivo da akademik Klajn priznaje postojanje hrvatskoga i bosanskoga, ali ne i crnogorskoga jezika kad podvlači kako *se ne bih usudio nikome da predajem ni hrvatski, ni bošnjački, a ponajmanje "crnogorski" jezik*. Tako piše i pored toga što je crnogorski strukturalno najutemeljeniji srednjojužnoslovenski jezik, neuporedivo više od srpskoga jezika. Aludirajući na akademika Vojislava P. Nikčevića kao na glavnoga pobornika crnogorskoga jezika, akademik Ivan Klajn kao rođeni Beograđanin u navedenom citatu otkriva da ne uvažava razliku radijusa prostiranja i frekvencije javljanja fonema *ś, ź, 3, ć i đ* kao opštijeh i običnih u crnogorskom od rijetkijeh i dijalektalnih u srpskom jeziku. A i stvarno ne bi mogao predavati crnogorski jezik jer ga ne zna; morao bi da ga uči u znatno većoj mjeri nego hrvatski i bosanski. I njegovu tvrdnju da V. P. Nikčević nije lingvista, rječito opovrgava Ljiljana Lipovina *Bio-bibliografijom dr Vojislava Nikčevića*, Bibliografski vjesnik, br. 1-2-3, Cetinje, 2003, 233-280. A morao bi znati još i to da Vuku Karadžiću, kao po školskom obrazovanju neukome i jedva polupismenom čovjeku, ništa nije smetalo to što nije bio lingvista kad je izvršio reformu srpskoga jezika, pisma i pravopisa. Akademik Ivan Klajn navodi i podatak iz Odluke Odbora za standardizaciju srpskog jezika, čiji je predsjednik, da je "Crna Gora stara evropska država, a Crnogorci narod koji zna vrijednost i cijeni tradiciju". A ja mu, u vezi s tim, postavljam sljedeće pitanje: Kako su se ta stara evropska država i taj drevni crnogorski narod mogli sjediniti i samoizraziti na srpskom jeziku, svoj duh, mentalitet i karakter, sopstveno organsko

Pošavši od tih teorijskih određenja, akademik Vojislav P. Nikčević je ustanovio da fonem /*ś*/ pošeduje minimalni par u opoziciji *śenka* (< 'sjenka'): *Sěnka* ('žensko ime'), odnosno u *śenica* (< 'sjenica'): *śenica* (dijal. od 'pšenica'), *pašaluk* : *paśaluk*. Fonem /*ź*/ sadži minimalni par u opoziciji *ženica* (< 'zjenica'): *ženica* (deminutiv od žena), odnosno u *Žagore* (odmilica od Zagorka): *zagore* (3. lice prezenta od glagola zagorjeti), kao u katunskim provincijalizmima *Bose*, *Stane*, *Dese*. Može i *Zagora* : *Zāgora* (prezime), odnosno predio i naselje između Grahova i Cuca. Minimalni par za fonem /*3*/ predstavlja *3āvala* i *3āvala* (naziv rta između Budve i Paštrovića): *zāvala* i *zāvala* (geogr. 'prostrano kotlinasto udubljenje na Zemljinoj površini ili pak na dnu mora, odnosno jezera, obično s blagijem stranama i ravnim dnom')¹⁸. Minimalni par za fonem /*ć*/ moguć je i u opoziciji *kosjerić* (deminutiv od alatke kosijer): *Košerić* (varoš u Srbiji nastanjena Crnogorcima doseljenijem iz Kosijera blizu Cetinja), odnosno u opoziciji *śenica* (ptica): *Sjenica* (toponim). Može i *Śenica* (voda, šuma, zemlja): *śjenica* (ptica).

Sve je to navelo prof. dr. sci. Josipa Silića da u sažetoj *Recenziji rukopisa Gramatike crnogorskog jezika akademika Vojislava P. Nikčevića* napiše sljedeće: *Uz to što je uvažio suodnos (jezičnoga) sustava i (jezičnoga) standarda kao njegove specifične realizacije uvažio je i suodnos (jezičnoga) sustava (sistema) kao "mreže odnosa" i (jezičnoga) ustrojstva (strukture) kao "ispunjene mreže odnosa". To se može vidjeti i na izdvajanju jedinica ž i ś kao činjenica sustava (u mreži odnosa" tvrdo ž: meko Ø / tvrdo ś: meko Ø) i činjenicu ustrojstva (u "ispunjenoj mreži odnosa" tvrdo ž: meko ž / tvrdo ś: meko ś). (Opravdanost se takva izdvajanja fonema ž i ś potvrđuje i minimalnim parovima ženica : ženica i šenica : šenica.) U fonološkoj je konstelaciji nastaloj nakon preraspodjela (morfo)-fonema u okviru*

biće i vlastito opstojanje iskazati tuđim jezikom? Nikako. Iz toga pitanja očividno je da je akademik Ivan Klajn upao u teško protivurjeđe, *contradictio in adjecto*. I sam s pravom kaže da do *imenovanja jezika obično dolazi spontano tokom istorije, paralelno s formiranjem države*, što treba da važi i za jezik crnogorski u Crnoj Gori kao njihovoj državi i za Crnogorce kao narod i naciju koji su stvorili taj jezik. Ime njihova jezika im sljedeće rođenjem, ničim je neotuđivo, niko ne može da im ga propisuje, *jer je to kao kad bi im određivali šta da jedu ili kako da dišu*. Po Klajnu ispada to prirodno (urođeno) pravo za svakoga vrijedi osim za Crnogorce. A o ostalijem njegovim neprihvatljivijem postavkama iz razgovora s njim vođenjem zboriti bilo bi uzaludno gubljenje vremena.

¹⁸ Vojislav P. Nikčević, *Gramatika crnogorskog jezika*, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2001, 38.

alternacije ije/je/e/i i pojave tipa ženica i šenica pogrešno proglašavati dijalektalnim. [Ono što je dijalektalno u jednome standardnom jeziku (istoga jezičnog sustava) ne mora biti dijalektalno u drugome standardnom jeziku. O toj činjenici suvremena sociolingvistika mora voditi računa].¹⁹

Čak ni prof. dr. Radmilo Marojević, koji negira postojanje crnogorskoga jezika, ne negira status fonema suglasniku *ś*. On kaže: *Fonološka opozicija <ś> : <š> nije sporna (apelativi pašaluk : pašaluk, antroponimi Maša : Maša)...²⁰*

Evo i minimalnijih parova za foneme /*ć*/ i /*đ*/. Fonem /*ć*/ javlja se u opoziciji *Stjěpān* (muško ime): *Šćěpān*(dan) (crkovni i narodni praznik posvećen Sv. Arhangelu Stefanu, koji pada na treći dan Božića / 27. decembra po starom kalendaru)²¹, odnosno *Šćěpān* (Polje) (toponim na sastavu Pive i Tare) ili *Šćěpan* (do) u Rubežima kod Nikšića. Ovđe glas *ć* ne gubi fonemski karakter zato što se *Šćěpan* nalazi u složenici *Šćěpandan* i nazivu *Šćěpan Polje* i *Šćěpan do* jer kao njihov sastojak ostaje potpuno nepromijenjen. Fonem /*đ*/ srijeće se u opoziciji *djědo* (odmilica od apelativa *đed*): *Đědo* (nadimak, antroponim). *Stjepan* i *djedo* ne prihvata crnogorski standard.

Provjerimo još samo areal prostiranja i frekvenciju javljanja fonema *ś*, *ž*, *3*, *ć* i *đ* na konkretnijem primjerima fitotoponima i zootoponima u Crnoj Gori iz kapitalne monografije Vukića Pulevića i Novice Samardžića²². Uvidom u tu dragocjenu monografiju, saznaje se da su ti glasovi i fonemi posredstvom interdijalekta/naddijalekta (koine) crnogorskoga jezika zastupljeni u cijeloj Crnoj Gori. Među njima najrasprostranjeniji su primjeri sa *ś*: ima ih nekoliko stotine (442-446). Česti su i široko rasprostranjeni po svojoj Crnoj Gori i toponimi sa *ž*. Tako se, na primjer, na 257-259. strani imenika susrijeće čak 48 naziva s tim glasom i fonemom

¹⁹ Isto, 561.

²⁰ R. Marojević, *Srpski književni jezik i njegovi istorijski i regionalno-konfesionalni varijeteti*, Zbornik radova sa međunarodnoga naučnog skupa *Norma i kodifikacija crnogorskoga jezika*, Institut za crnogorski jezik i jezikoslovlje, Cetinje, 2005, 313.

²¹ *Rečnik jezika Petra II Petrovića Njegoša*, knjiga druga, P-Š. Izradili Mihailo Stevanović i saradnici Milica Vujanić, Milan Odavić i Milosav Tešić, Vuk Karadžić – Narodna knjiga – Obod – Prosveta – Srpska akademija nauka i umetnosti – Srpska književna zadruga – Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Beograd – Titograd – Cetinje, 1983, 524.

²² Vukić Pulević i Novica Samardžić, *Fitonimi i zoonimi u toponimiji Crne Gore*, Dukljanska akademija nauka i umjetnosti, Podgorica, 2003.

u kombinovanijem imenima s *Koži*, -a, -e. Prisutno je i 7 toponima s *cvje* = *će* u osnovi pod slovom *Ć* poput *Ćepalo*, *Ćepanište*, *Ćetni do* i sl. (197) i 4 fitotoponima s *dj* = *đ* u podlozi s apelativom *đetelina* pod grafemom *Đ* (127) i brojni drugi. Pod slovom M na 342-347. strani nalazi se i preko 190 toponima poput *Međeđa*, *Međed* ... Koautori su donijeli i 33 naziva s apelativom *koščela* na 252-253. stranici rječnika bez ikakve paralelne potvrde regresivne imenice *kostjela*.

U vezi s tijem nazivima, već je konstatovano da Pulevićevo i Samardžićevo šedočenje o čestoj i opštoj rasprostranjenosti na nivou cijele Crne Gore glasova i fonema *ś* i *ź* (kao *god* i *ć, ě*) u fitotoponimima i zootoponimima takođe su rječit dokaz njihovoj pravilnosti u crnogorskome književnom i standardnome jeziku, kao koine utemeljenijem na njihovome interdijalektu ili naddijalektu. To potvrđuje i njihov prirodni, jedino takvi izgovor u narodu. A njihovo vrtanje i predstavljanje kao regresivnijih likova dvoslovima *sj* i *zj* (*tj* i *dj*) u donedavno službenome srpskom književnome i standardnome jeziku i kao *ś* i *ź* (*ć* i *ě*) svođenjem na dijalektalno-pokrajinski rang i status znači njihovu degradaciju, denacionalizaciju i arhaizaciju, što će reći asimilaciju od strane tih jezika. Tako se dolazi do neprirodnoga, vještačkog jaza, nesklada između njihova načina pisanja (pečatanja) i čitanja u crnogorskome jeziku, pa i do potiskivanja u javnoj zvaničnoj komunikaciji, o čemu pišu V. Pulević i N. Samardžić zarad rehabilitacije i revitalizacije tih i takvih fitotoponima i zootoponima. Tako se zacijelo poimaju kao bogatstvo crnogorskoga jezika i spašavaju od daljega razura i zaborava²³. Sve što je u jeziku opšte, tipično i obično nije dijalektalno.

Potrebno je obratiti pažnju i na druge neprihvatljive postavke dr. Draga Ćupića osim navedenijeh. Tako ističe činjenicu da u srpskom jeziku postoje dva izgovora starog glasa *jat* – ekavski i ijekavski. I to je jedno od najuočljivijih razlikovnih obeležja unutar toga jezika. Na nivou književnog jezika ekavski izgovor je u zvaničnoj upotrebi u Srbiji a ijekavski u Crnoj Gori i u Republici Srpskoj. A na nivou dijalekta ijekavskog izgovora ima u mnogim krajevima zapadne i jugozapadne Srbije (zlatiborski, užički i čačanski kraj, do blizu Kraljeva, a severnije – desna obala Drine do iznad Loznice), kakav je i u Crnoj Gori i Republici Srpskoj. Ostale jezičke osobine na ovim područjima su, gledano u celini, istovetne, s tim što je

²³ Vojislav P. Nikčević, *Temelj crnogorskog jezika* – Vukić Pulević i Novica Samardžić: *Fitonimi i zoonimi u toponimiji Crne Gore*, DANU, Podgorica, 2003, Lučindan, br. 11, Cetinje, na Vaskrs 2004, 121.

jezički izraz u Crnoj Gori, dakle uglavnom zbog ijekavizma, bliži onom u Republici Srpskoj (21).

Ne može se prihvatiti u nauci ničim dokazana tvrdnja da je *jat* bio stari glas. Pored akademika Vojislava P. Nikčevića, tu tvrdnju je poodavno opovrgao i akademik Josip Hamm²⁴. Sama činjenica da je ijekavica u Crnoj Gori standardna, a u Srbiji dijalektalna²⁵, govori u prilog tome da je izvorno crnogorska, a u Srbiji kao preseljenička iz Crne Gore, koja joj je matica, sekundarna i u izumiranju. Preseljenička je iz Crne Gore i u Republici Srpskoj. I u njoj je, usljed identifikacije njezinoga stanovništva sa Srbima u Srbiji samo po osnovu pripadnosti obnovljenoj Pečkoj patrijaršiji (1557-1766)²⁶ uprkos tome što je crnogorskoga etničkoga i jezičkoga podrijetla, u povlačenju, privremena. To dokazuje aktuelni *Ustav Republike Srpske*, po kojemu je osim ijekavice u službenoj upotrebi i ekavica kao izgovor koji će vremenom, u budućnosti, da je potisne kao dijalektalnu na nivou cjeline srpskoga jezika.

Izostavljajući znatan broj spornijeh i neprihvatljivih tvrdnji iz Čupićeva priloga zbog ograničenoga obima ovoga rada, zadržavam pažnju još samo na njegovu nenaučnu postavku o Njegošu kao *poeti srpskog jezika, i srpskoga naroda* (25). Imajući u vidu da je sam srpski jezik odbačio njegov vrhunski književni jezik kao strano tijelo izvanj svoje kodifikovane standardnojezičke norme svodeći ga na dijalektalno-pokrajinski rang i status²⁷, rječit je dokaz u prilog tome da je on kao najveći crnogorski literarni stvaralac jedanak i otac, tvorac crnogorskoga književnoga jezika. To utoliko prije kada se

²⁴ Josip Hamm, *Crnogorsko t, d + jat > ć, đ*, Crnogorski govori. Rezultati dosadašnjih ispitivanja i dalji rad na njihovom proučavanju. Radovi sa naučnog skupa Titograd, 12. i 13. maj 1983, Crnogorska akademija nauka i umjetnosti. Naučni skupovi. Knjiga 12. Odjeljenje umjetnosti. Knjiga 3, Titograd, 1984, 80.

²⁵ Drago Čupić i u tekstu *Crnogorci govore srpski*, Blic, Beograd, 24. novembar 1997, 6, podvlači: *Jezik u Crnoj Gori je onaj koji je u upotrebi u Srbiji i kod Srba zapadno od Crne Gore i Srbije, s tim što je kod zapadnih Srba i kod Crnogoraca karakterističan ijekavski izgovor (a takav izgovor, na nivou dijalekta, srećemo i u mnogim krajevima zapadne i jugozapadne Srbije)*. Pa kad već dr. Drago Čupić Crnogorce odvaja od Srba, bilo bi dobro da i crnogorski odvaja od srpskog jezika jerbo mu ni po čemu ne pripada. Naprotiv, srpski mnogo duguje crnogorskome jeziku, ne samo ijekavicu nego i normu, izvedenu iz Vukove norme "općene pravilnosti". On je prvi upotrijebio i termin *crnogorski jezik*.

²⁶ Vojislav P. Nikčević, *Ohridska i Pečka patrijaršija u etnogenezi Južnijeh Slovjena*, Lučindan, br. 10, Cetinje, na Božić, 2004, 58.

²⁷ Vojislav P. Nikčević, *Dostojanstvo Njegoševa jezika* u knjizi *Crnogorski jezik u Gorskom vijencu* Žarka L. Đurovića, Izdavački centar, Cetinje, 2002, 7-14.

zna da je njegovo najveće beletrističko djelo *Gorski vijenac* u tolikoj mjeri nerazumljivo Srbima da ga je Dušan Bogosavljević, usljed neprevodivosti s crnogorskoga na srpski jezik, morao preraditi u *pripovetku Gorski venac*, prepričao ga za Crnogorce komično i karikaturalno srpskijem jezikom bez ikakve umjetničke vrijednosti²⁸. Ta je prarada bila namijenjena srpskoj mladeži.

Kako Njegoš može biti pjesnik srpskoga naroda i jezika kad Srbi moraju da ga čitaju s rječnikom. Istaknuti hrvatski filolog, jezikoslovac i posebno njeagošolog, iako se kao vukovac nacionalno deklarirao po pogrješnoj Karadžićevoj filološkoj i monogenetskoj štokavskoj teoriji da je “Srbin”, deset izdanja *Gorskoga vijenca* (1890-1940) snabdio je rječnikom od preko 500 riječi i frazeologizama interpretirajući ga u svjetlosti tih teorija. U svakom od njih počev od 1892, dakle u devet njih, pisao je da u njemu dolaze do izražaja osobine crnogorskoga jezika²⁹. Među njima je osam izdanja ćirilicom prvjenstveno namijenjenima Srbima. A uz beogradsko-cetinjsko izdanje Njegoševijeh sabranih djela počevši od 1951. godine posljednja knjiga sadrži rječnik koji su sačinili rodni Crnogorci: Mihailo Stevanović, Radosav Bošković i Radovan Lalić³⁰. I sistematski rječnik Njegoševa jezika u dva toma formata 17 x 24 cm su blizu 1200 stranica sastavljen je uz primarno učešće i pod rukovodstvom Mihaila Stevanovića kao urednika³¹. Sve to govori da je Njegoš najveći crnogorski pjesnik kojega njegovi Crnogorci čitaju bez ikakvog rječnika, a i mnogi od njih znaju u cjelini ili u pojedinostima *Gorski vijenac* napamet. Njegošev jezik je za njih reprezentativan, vrhunska mjera.

²⁸ *Njegošev Gorski Venac*. Preradio u pripovetku Dušan Bogosavljević. Izdanje S. B. Cvijanovića, Beograd, 1927.

²⁹ *Gorski vijenac vladike crnogorskoga Petra Petrovića Njegoša*. Priredio ga Milan Rešetar, jedanaesto, državno izdanje. U Biogradu, 1892, XVII-XVIII. Vidi i: Vojislav P. Nikčević, *Milan Rešetar o crnogorskom jeziku*, Lučindan, br. 11, Cetinje, na Vaskrs 2004, 112-113.

³⁰ *Rečnik uz Celokupna dela Petra II Petrovića Njegoša*, Celokupna dela Petra II Petrovića Njegoša, III izdanje, knjiga sedma. Sastavili Mihailo Stevanović (od A do O) i Radosav Bošković (od O do Š) uz saradnju Radovana Lalića, Beograd, 1974, str. 314.

³¹ *Rečnik jezika Petra II Petrovića Njegoša*, knjiga prva, A-O, knjiga II, P-Š. Izradili Mihailo Stevanović i saradnici Milica Vujanić, Milan Odavić i Milosav Tešić. Urednik akademik Mihailo Stevanović, Vuk Karadžić – Narodna knjiga – Obod – Prosveta – Srpska akademija nauka i umetnosti – Srpska književna zadruga – Crnogorska akademija nauka i umjetnosti, Beograd – Titograd – Cetinje, 1983.

Sa sigurnošću se može zaključiti da prilog *Ne postoji poseban crnogorski jezik* dr. Draga Ćupića nosi tipična nenaučna obilježja već odavno životno i naučno prevaziđene filološke i monogenetske (monocentrične) Karadžić-Belićeve tradicionalističke lingvistike i filologije. Na današnjemu nivou naučnoga saznanja ni po kojemu osnovu se Crnogorci ne mogu tretirati kao etnička grupa srpskoga naroda, niti pak njihov jezik kao podvarijanta (izraz) srpskoga jezika. Oni su samobitan i samosvojan narod i nacija koji su stvorili viševjekovnu državu Crnu Goru s tradicijom u raznijem pojavnim oblicima i trima imenima su oko 1120 godišta i u njoj crnogorski jezik da im služi kao sredstvo povezivanja, samoizražavanja i sporazumijevanja te da im bude glavno oruđe duhovne i materijalne kulture i civilizacije. Po njima, toj državi i samostalnoj (autokefalnoj) Crnogorskoj pravoslavnoj crkvi kao glavnijem činionicima samoformiranja i opstoji kao jezik crnogorski. On je posigurno samostalno, autonomno i autohtono, samooblikovan kao ijekavski sastojak štokavskoga dijasistema (=varijantno polarizovani sistem srodnijih dijalekata), koji izvorno nipošto nije srpski. Taj jezik je u najboljim ostvarenjima Petra II. Petrovića-Njegoša kao najvećega crnogorskog književnika ostvario svoj najviši umjetnički domet, književno utemeljenje vlastitoga postojanja.

Crnogorski ijekavski jezik tek je masovnijem seobama stanovništva pred najezdom Turaka od početka XV. vijeka prenešen u Republiku Srpsku i u Srbiju kao do tada izvorno ekavsku sredinu. Iz toga razloga je ekavica u njoj standardni, a ijekavica dijalektalni izgovor. I u Republici Srpskoj je ekavica projektovana kao budući službeni standardni izgovor zbog narodnosnoga, nacionalnoga i jezičkoga identifikovanja njezinog stanovništva po osnovu pripadništva Srpskoj pravoslavnoj crkvi sa Srbima u Srbiji. Šljedstveno tome, u okviru ijekavice kao crnogorskoga pradomovinskog izgovora u Polablju-Pomorju današnje istočne Njemačke, i fonemi *ś, ź, 3, ć, đ* pošeduju standardnu, a u Srbiji i Republici Srpskoj dijalektalnu vrijednost. U Crnoj Gori snažno strukturalno i tipološki markiraju crnogorski standarni jezik, a u Srbiji i Republici Srpskoj se arhaiziraju i izumiru. Na njihovijem primjerima se najbolje dokazuje u kolikoj mjeri su važne posebne norme i kodifikacije u bosanskome, crnogorskom, hrvatskome i srpskom kao četirima štokavskim sociolingvističkim jezicima. One im obezbjeđuju opstanak i budućnost, za razliku od jedne kao njihove zajedničke kodifikovane književnojezičke norme koja ih ukida, denacionalizuje, arhaizira i asimiluje preobražavajući ih u većinski srpski kao hegemonistički jezik.

Kao što fonemi /*ś*/, /*ž*/, /*ć*/ i /*đ*/ u srpskom standardnom jeziku imaju dijalektalnu i stilogenu vrijednost, različito od neutralne vrijednosti i progresivnoga razvoja u standardnom jeziku crnogorskom, tako su u tome jeziku dvoslovni glasovi *sj*, *zj*, *tj* i *dj* dijalektalni te kao takvi regresivni, jezičkim razvitkom prevaziđeni, pa stoga imaju samo stilsku vrijednost. Bilo bi zanimljivo da dr. Drago Ćupić pokaže i dokaže koje su to tipološke i strukturalne sistemske jedinice srpskoga standardnog jezika što su ekvivalentne fonemima /*ś*/, /*ž*/, /*ʒ*/, /*ć*/ i /*đ*/ kao strukturama crnogorskoga standardnog jezika. Sada je posve jasno koji je od četiriju srednjojužno slovjskih štokavskih standardnijeh jezika sistemski najutemeljeniji. To je crnogorski standardni jezik zahvaljujući postojanju čak pet fonema više koje ne posjeduju ostali standardi. A srpski standardni ekavski jezik kao Vukov jako poopštteni model, izveden iz jezika crnogorskoga, nema nijedan posebit fonem bez pandana u okviru štokavskoga dijasistema.

Milorad NIKČEVIĆ

PHONEMES Š, Ž, 3, Ć, Đ IN STANDARD MONTENEGRIN
LANGUAGE

The author uses the analytical and critical approach to negate the views of Drago Ćupić on the dialectal and non-phonemic status of the sounds *š*, *ž*, *3*, *ć* and *đ* in the Serbian language, presumably because they do not have the oppositions with the sounds *sj*, *zj*, *z*, *tj* and *dj*, on the original Serbian *ijekavian*, and on Njegoš as a Serbian poet. By providing concrete evidence on minimal pairs for each of the listed sounds separately, which supports their phonemic value, it is shown that in Serbian they are dialectal and secondary, moved from Montenegro to Serbia, which makes them stylistically marked, as opposed to their neutral value in standard Montenegrin. *Ijekavian* is originally from Montenegro and Dubrovnik (Croatia), it is neutral in Montenegrin and Croatian, but in Serbian, as it was taken over from Montenegro, it is dialectal and stylistically marked. Petar II Petrović-Njegoš is the most renowned Montenegrin poet, a founder of standard and literary Montenegrin. Serbs do not fully understand his language, and have to read it using dictionaries. They try to reduce his language to the dialectal and regional level in Serbian, which means that it is outside coded norms and standards. Due to the impossibility of translating Njegoš's *Gorski vijenac* into Serbian, in 1927 they retold it in form of a novel and published it as *Gorski venac*, which is devoid of any literary value and told in a language that Montenegrins perceive as funny and caricatured. Njegoš's *Gorski vijenac* has been translated into over twenty languages, into some of which more than once.